

TÜRK TARİH ENCÜMENİ MECMUASI

Türk Tarih Encümeni tarafından neşredilir

YENİ SERİ — CİLT 1

SAYI 4 — Mart - Mayıs 1930

BU SAYIDA

- Ali Fuat Münif Paşa
Ahmet Refik On sekizinci asırda
Fransa ve «Türk askerliği»
Mahmut Kemal Mustafa Refik Bey
Mehmet Behçet Sinop kitabeleri
Nahit Sırrı Türkiye ile çarlık Rursya
arasındaki münasebet

İSTANBUL

LETAFAET MATBAASI

1930

Münif Paşa

Mülga sedaret müsteşarlığında bulunduğum sırada, Yıldızdan müdevver evrakı tetkik ederken, Sultan Abdülhamit tarafından dikte suretiyle vükelâdan birine hitaben 1312 senesi şevvalinde yazdırılmış mufasssal bir tevbihname müsveddesi müsadifi nazarım oldu. Kime yazıldığı mu-sarrah olmayan bu varaka, hakanı müşarünileyhin müddeti saltanatına ait bir takım vakayii mühimmeyi, ve bunların kendi noktai nazarına göre tefsirini, ve muhatap olan zatın acı bir surette tevbihini muhtevî, ehemmiyetli bir vesikai tarihiyye olduğundan, menşî kalmamasını arzu ettim, ve karaini ahvalden istidlâl suretile tayini mahiyetine çalıştım. Neticei tetkikatta, maarif nazırı esbaki Münif paşaya hitaben yazılmış olduğuna kanaat hasıl eyledim.

Bu bapta bence medarı istidlâl olan noktalar şunlardır:

Evvelâ, o sırada Anadolu vilayatinde ermeni vukuatı şiddetle hükümferma olmakta, ve devletler Bahri sefit boğazına donanma sevkile Sultan Abdülhamidi tazyik etmekte bulunduğundan, hâkanı müşarünileyh, muhtırada mevzuubahs olan zatı celp ile, mutaleasını istifsar etmiş, ve olbapta arz eylediği mütaleat pek ziyade canını sıkması ile, kendisine şiddetli bir tevbihname göndermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Muhatabın: «Emri tarakki ulûmü fûnun ile, ve mektepten çıkmış diplomalı efendilerin istihdamile hasıl olur. Efendimiz verilen kararları icra buyurmadınız. Bir hasta için celp olunan hekimin vereceği ilacı o hastanın mutlaka kullanması lazım gelir» yolundaki ifadatına karşı, Sultan Abdülhamit: «Siz hangi mektepten diplomayı haiz olduğunuz halde mekâtibin ekserisinde muallimlik yazifesini ifa ediyorsunuz? Diplomasız olarak bir mektepte tedrise ne suretle selahiyet ve iktidar kesp etmiş oluyorsunuz? O hekimler kimlerdir ki verecekleri deva hastaya şifa versin? Buyurduğunuz hekimlerin selefimize yutturdıkları hapların seyyiesi el'an çekilmektedir,, demiştir ki, Münif paşanın böyle iradı mesel yolunda beyanı fikrû mütalea etmek mutadî olduğundan, bu sureti mütalea anın lisanına muvafık görüldüğü gibi, kendisinin diplomayı haiz olmadığı halde Mektebi hukukta müteaddit muallimliği deruhte etmiş olması da, ifadati vakıanın ana hitaben irad edilmiş olduğunu teyit eylemektedir.

Saniiyen: «Bidayeti cülusunuzdan infisaliniz tarihine kadar mabe-

yinde ve babı seraskeride mün'akit meclislerin cümlesinde hazır bulundunuz, ve Bosna Hersek hakkında akt olunan mecliste (devlet burada da bir kan döksün) diye Saffet paşanın efkârına muvafık reyde bulunmanızdan dolayı memleket namına size beyanı teşekkür ve memnuniyet ettiğim halde, ikinci mecliste, evvelki reyle tabantabana zıt reyde bulduğunuz maatteessüf müşahede edildi,, deniliyor ki, gerek Saffet paşanın hariciye nezaret ve sedaretinde, ve gerek anı müteakip teşekkül eden kabinelerde, Münif paşanın hey'eti vükelaya dahil olması, ve mezkûr muhtıranın tahriri tarihinde Saffet paşa kabinesine dahil olan ricali mükiyeden, andan başka kimsenin ortada bulunmaması, bunun Münif paşaya hitaben yazılmış olduğuna şüphe bırakmıyor.

Salisen, mezkûr muhtıranın irsaline tesadüf eden zamanlarda bir akşam Münif paşanın ahibbasından bir zat, Paşayı ziyarete gittikte, kendisini telaş içinde ve bir yere azimet hazırlığında bulup, mabeyne girmekte olduğunu ve başında büyük bir felaket dolaşmakta bulunduğunu söylemiş olması, ve bir müddet sonra Nâsirüddin şahın ellinci senei devriyei cülusunun tebriki ve nişan isali vesilesile İrana izam kılınarak, bu vazifeyi ifadan sonra sefareti daime ile Tahranda ipka olunması da, bu istidlâlimizi bir kat daha tevsik ediyor.

Ehemmiyeti mündericâtına mebnî mezkûr muhtırayı aynen derc ile beraber, buna muhatap olduğu sabit olan Münif paşanın hayatı hususiye ve resmîye, ve edebiye, ve tedrisiyesi hakkında da, bir nezbe malûmat itasını münasip gördük.

Münif paşa, Ayıntap ülema zadelerinden olup, Ayıntap, Şam, ve Mısırdaki ulûmü arabîye tahsilinden sonra İstanbula gelerek, tercüme odasına dahil olmuş, ve bilâhara sedaret kitabetile azimetinde, elsinî ecnebiye ve fûnunu cedide tahsiline de sarfı gayret etmiş, ve bu suretle ulûmu şarkîye ve garbîye kadar müşterek malûmat hasıl eylemiştir.

Tahran sefaretinde uzun müddet bulunması cihetile lisanı fârisîye elsinî saireden ziyade vukufu vardı. Fakat kendisi ihatai kâmile sahibi bir âlim veya edip olmayıp, malûmatı mütenevviayı haiz ve erbabı danişten madut bir zat idi.

Bursalı Tahir beyin "Osmanlı müellifleri,, nam eserinde, müşarûn-ileyhin "Elsinei selaseden mada, garp lisanlarından da fransızca, almanca, ingilizce ve rumcayı mükemmel surette tekellüm ve kitabet ederdi,, denilmekte ise de, bu lisanlara vukufu öyle mükemmel denilecek surette olmayıp, kendi tastiki veçhile, en ziyade vakıf olduğu fransızca da bile kudreti mütavassıt bir derecede idi. Zaten üç şark, ve dört garp lisanını mükemmel bilmek dairei imkân haricindedir [1]. Şu halde Tahir beyin şehadeti, cenazelerin hini tezkiyesinde vuku bulan hüsnü şahadet kabilindendir. Mamafih fransızcadan türkçeye tercümeleri güzeldir.

Münif paşa, filosof meşrep, hoş sohbet, mahfuzatı çok bir zat olup, meclisi ülfeti tatlı idi. Herkese karşı tevazu ve nezaket gösterir, kimseyi incitmezdi. Şark ve garbin ulema ve üdebasile ihtilalı ve edebî mübahasatı sever ve her birine kendi lisanile hitap ederdi. Satranç oyununa merakı olduğundan, kendilerile alekser satranç oynardı. Fakat buranın ulema sınıfı ile ihtilalı pek sevmez, onlar da ademi mübalat, isnadile kendisine sokulmazlardı.

Müşarünileyhin tatad olunan evsafına mukabil, şayanı tenkit bazı ahvali de olup, ezcümle eslaf ve muasirini olan ricalden kimseyi beyenmezdi. Kendi nefsine ve malûmatına itimadı ise pek fazla idi. Hattâ bir aralık hasta olması ile, teklifsiz ahibbasından biri ziyaretine gittikte, hastalığından bahsile "Ah! yanlış yol ihtiyar etmişiz, tahsil edilecek şey ilmi tıp mıış,, diye beyanı teessüf eylemiş. O zat da, "Tıp tahsil etmediğinize teessüf değil, teşekkür edin, eğer buna heves eylemiş olsaydınız, daha mukaddimatını okurken kendinizi o fennin âlimi farz ederek, iptida nefsizinze tecrübeye kalkışır ve hayatınızı tehlikeye kordunuz,, diye mukabele etmiştir.

Sultan Abdülhamit, evaili saltanatında, bir aralık kendisinden ekonomî politik tederrüsüne başlamıştır. Müsahebatında daima mübalâğakârane idareî lisan etmeği itiyat eylemiş olan Ahmet Vefik paşa merhum, Viyana sefiri esbakı Haydar efendiye "Münif efendi padişaha ekonomî politik okutuyormuş; ben bu memlekette fransızca eyi bilenlerden olduğum halde, ekonomî politikin bir satırını anlayıncaya kadar dokuz kerre esnerim, o nasıl anlayıpta okutacak? ,, demiştir.

Münif paşanın dairei hususiyetine dahil olanlardan bazı zevat el-yevm berhayat bulunduğundan, hayatı hususiyesine daha ziyade vukuf ve malûmatları olacağı tabiidir.

Münif paşanın hayatı resmiyesi Babîâlî tercüme odasına müdave-metle başlayıp, ve buradan ikinci serkitabetile Berline azimet edip, İstanbula evvelinde ikinci meclisi ticaret riyaseti, divanı hümayun mütercimi evvelliği, zaptiye müsteşarlığı, divanı temyiz ve meclisi kebirî maarif riyaseti gibi bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra, Tahran ortaekçiliğine tayin, ve badehu büyükelçiliğine terfi edilmiş idi.

Sultan Abdülhamidin evaili saltanatında maarif, ve ticaret nezaretlerine naspedilip, bilâhara ikinci defa olarak maarif nezaretine getirilmiş, ve hizmeti nezarette iken rütbei vezareti ihraz etmiştir.

[¹] *Âit ve Fuat paşalardan mada o zamanlarda fransızcaı mükemmel surette bilenler: Sadrı esbak Etem, Ahmet Vefik, Saffet, Hayrettin ve Arift paşalar ile, hariciye nazırı esbakı Halil Şerif, Aleksandırı Karatodori, hariciye müsteşarı Artin, divanı hümayun tercümanı Münir, Londra sefiri Muzuruz paşalar. ve tahriratı hariciye kâtibi Nişan efendi idi.*

Hayrettin paşa sedaretinde, Avusturyalılar ile akt olunan Yenipazar mukavelesi müzakeresine tarafı aliyyeden ikinci murahhas olarak memur edilmiştir. Nezaretten infisalinde, birkaç sene açıkta kalıp, 1302 senei hicriyesi evahirinde, Rumeli şarki meselesinin zuhurunda, üçüncü defa olarak tekrar maarif nezaretile kabincye dahil olmuş, ve bu defaki nezareti altı sene imtidat, ve Kâmil paşa kabinesinin sukutunda birlikte infisal etmiştir. Müddeti nezaretinin mecmuu, üç defada on seneye balığ olmaktadır. Mektebi mülkiyenin tesisi ilk nezareti zamanına müsadiftir.

Sultan Abdulhamit, müşarünileyhi hali mazuliyetinde de arasıra celp ile, bazı mesail hakkında reyini istifsar edermiş. Bâlâda beyan olunduğu üzere, bir mülakatı hususiyye esnasında, ziyadece canını sıkışmış olduğundan, kendisini sefareti muvakkate ile Tahrana ib'at edip, müteakiben sefareti daime ile orada alakoymuştur. O sırada, gayet sevdiği ve talimü terbiyesine bilhassa itina eylediği bir kerimesi müteverrimen İstanbul'da vefat etmesile, bundan pek ziyade müteessir olmuş, ve müracaatı vakıası üzerine avdetine müsade olunmuştur. Fakat sinninin zaten ilerlemiş olmasına bu teessüratın ve tarzı hayatının inzımanile, teleyyünü dimağa duçar olarak, avdetinden sonra artık hayatı memuriyet ve âlemi ülfetten çekilmiş, ve bazı zamanları hali buhranda geçmiştir.

Hastalığının istidadı esnasında bir sabah konağının ittisalindeki hanede mukim olan sudurdan çerkeş şeyhi zade Tevfik efendinin mahtumlarını celp ve davetle, kendilerini merdiven başından kürkle karşılayarak "Ben öldüm, gelin cenazemi kaldırın, fakat bizim bahçede bir kuyu vardır, suyu mikropsuzdur, beni anınla gasledin,, demiş olduğunu o zaman nakl etmişlerdi.

Münif paşa, hayatı memuriyetinde öyle faaliyet gösterememiştir. Kendisi nazariyatçılıkla iştihar etmiştir. Zamanı medidi nezaretinde, vakıa maarifce sevabına nisbetle hayli tesisat vücade gelmiş ise de, tecarip ve vukufu nisbetinde, ve kendisinden ümit edildiği derecede değildir. Fakat anın zamanında, mekâtib bilâhara uğradığı tazyikata henüz maruz olmadığından, maarifce yine en ziyade âsarı terakkî o zamana ait sayılabilir.

Müşarünileyh, nazariyatılığını meclisi vükela müzakaratında da tatbik eder, ve hazır bulunanların rivayetine göre, hep o sahada iradî mütaleat eyler imiş. Ezcümle birgün meclisce muğlak bir mesele müzakere olunup, uzun müddet mübahase devam ettiği, ve işin her ciheti mevzuubahs edildiği halde, bir tariki hal bulunamamış, müzakereye karışmamakta olan Münif paşaya, reyini sorduklarında, gûya o vakte kadar hiç müzakere cereyan etmemiş gibi "Mesele basit ! İş iptida aksâma ayırmalı, badehu her kısmı için ayrı ayrı düşünmeli,, cevabını vermiştir. Bu "Mesele basit,, sözü Babîlîde çok azman virdi zeban edilirdi.

Münif paşanın hayatı memuriyetinde, müktesebatı ilmiyesine, ve hattâ nazariyatcılığına tevafuk etmeyen bir hareketi, Hayrettin paşa se-daretinde kanunu esasının iadei mer'iyeti, ve mesuliyeti vükelâ usulünün tesisi müzakere olduğu esnada, ana muhalif olan tarafın reyine iştirak eylemiş olmasıdır. Esasen kendisi huluskâr bir adam olmadığından, bu-nu Sultan Abdülhamide hoş görünmek maksadına hamledeemediğim gibi; ne maksatla ihtiyar eylediğini de keşfe muktedir olamadım.

Müşarünileyhin huluskârlıktan müctenip olduğuna fıkrai atıye de delalet eder :

Sadri esbak Sait paşanın rivayetine atfen damadı Nuri beyden memnun olduğuna göre, Sait paşa birgün Babıâliye giderken, tophane önlerinde Münif paşaya tesadüf ederek, araba ile saraya doğru gitmekte olduğunu görür. Sait paşa kapıya vürudundan sonra acele mabeyinden istenilir. Derhal azimetle huzura çıkınca, hünkâr, ayak üzerinde ve da-rüsseade ağası da karşısında olduğu halde mütehevvirane bir tavır ile "Paşa, bugün Münif paşa saraya ağanın yanına gelip, bak kendisine neler söylemiş? Nakl etsin de işit,, der. Ağa da, müşarünileyhin vürudu-nu, ve kendisine hitaben "Sefinei devlet bir halde bulunuyor ki, ne kap-tanı var, ne çarkcısı var, ne dümencisi var ; kendi kendine orsa boca gidiyor, devletin hali vahim görünüyor. Amma, şaşa ne ? denilirse, ben de bu geminin içindeyim ; Allaha ısmarladık !,, diyerek çıkıp gittiğini nakl eder. Badehu Sultan Hamit, şimdi kendisinin maarif nezaretinden azli-ni, ve Tahran sefaretine memuriyetini arz et deyip, Sait paşa, hünkârın tehevvrüne karşı vicahen müdafaada bulunamaz ise de, huzurdan çıktıktan sonra, mabeyincilerden birini celp ile "Münif paşanın söylediği söz-ler vakıa münasebetsizdir ; efendimiz arzu buyururlarsa maarif nezare-tinden azledilir, fakat kendisi kabul etmedikce, cebren Tahran sefaretine gönderilemez, ben de bunu arz edemem,, der. Anın üzerine bir ses çık-maz. Bir iki gün sonra, Sait paşanın tekrar huzura kabulünde, hâkanı müşarünileyh "Münif paşa hakkındaki mütaleatını düşündüm, ben de doğru buldum. Tahrana izamı muvafık olmayacak, kendisini taltif ile memuriyetinde ipka etmeli,, diyerek tasavvurundan sarfı nazar eyler. Fakat aradan on seneden ziyade zaman geçtikten sonra, diğer bir se-beple yine Tahrana gönderir.

Paşayı müşarünileyhin hayatı memuriyetinde muhafazai istikamet eylemiş olması da, hakkında zikri hayri icap edecek ahvaldendir.

Münif paşanın hayatı edebiyyesi, hayatı resmîyesinden ziyade bah-se şayandır. İlk yetiştiği zamanlarda memleketimizce henüz fûnunu cedide intişar etmemiş, ve Avrupa lisanlarına vakıf olanlar mahdud bu-lunmuş olduğundan, kendisi erbabı malûmattan olarak şöhret almıştır.

Bu şöhretine en ziyade "Mecmuai Fünun,, namile, ve o zamanın erbabı malûmatının iştirakile, neşreylemiş olduğu risalei mevkute hizmet etmiştir. Mezkûr risalede müşarünileyhin mevaddı muhtelifeye dair bir takım müfit makaleleri bulunduğu gibi, felsefeye merakı cihetile, bilhassa hü-kemayı yunaniyyeye ait müteaddit makalâtı vardır. Zamanlarının erbabı danışinden olan sadrı esbak Etem ve Kadri paşalar, hariciye nazırı esbakı Cemil, Halil Şerif ve Aleksandri Karatodori, bahriye nazırı esbakı İngiliz Sait, ve Sakız Ohanes, ve Etem Pertev paşalar, ve Hekim başı zade Hayrullah, ve matbuat müdiri esbakı Mehmet Şevki, ve Kari-dis efendiler dahi fûnuna, tarihe, ve siyasyata dair makalâtı mütenev-via derc etmişlerdir.

1279 senesinde intişara başlayan bu mecmua, dört seneden ziyade devam ettikten sonra inhilale uğramış, ve bilâhara Münif paşa ikinci defaki maarif nezaretinden badelinfisal yalnız başına olarak yeniden neşrine iptidar etmiş ise de ilk çıkan nüshada münderiç olan yıldız böceği hi-kâyesinde «Başına bir felaket geldiği vakit anı daima başkasından bilme, elbette senin kusurundur. Her ne gelirse sana senden gelir, sen anı zan etme ki benden gelir,, sözleri muharrer bulunması, sûü maksada atfile jurnal edilerek, mecmua ilk nüshasından itibaren men alunmuş, ve o zaman maarif nezaretinde bulunan Mustafa paşa merhum da "Böyle makasıdı muzirreye mebni neşr olunan bir esere, maarifce niçin ruhsat ver-rildi?,, diye tevbih edilmiş idi. Mamafî mezkûr nüsha kıymeti ilmiyye-ce evvelkiler ile kabili kıyas olmayacak dun bir derecede görülmek-tedir.

Münif paşanın mecmuai fünnuunda intişar eden makalelerinden başka, daha bir haylı âsarı kalemiyyesi, sureti hususiyede bazı zevata yazıl-mış güzel mektupları, eski Darülfünunun küşadında ve mekâtibin eyyamı mahsusasında irad edilmiş nütukları vardır. Bunların müsveddâtını def-terlerine kayd edip bazısını âcizlerine okumuş idi.

Abdürrahman Sami paşa merhum tarafından müstezat tarzında Yu-süf Kâmil paşaya yazılan tezkireyi tanziren, Ayıntaplı meşhur hasırcı zade Rifat ağaya yazmış olduğu mektup, o tarzdaki âsarı kalemiyyesine nümune olabileceğinden, sureti zire derc edildi.

"Osmanlı müellifleri,,nde, Mektebi hukaktaki tedrisatını havi âsarı matbuasından başka, gayri matbu olarak mecmuai eş'arı, lisana, edebi-yata, hikemiyata, ve tarihe müteallik daha bir takım âsarı olduğu bildi-rilmektedir.

Müşarünileyhin resmiyata dair muharreratı müsadifi nazarım olma-mıştır. Zaten kendisi umuru siyasiye hakkında mühin mazbatalar kaleme almağı icap edecek hidematı tahririyede bulunmamıştır. Fakat maarif

nezaretince maiyyetinde bulunanlar, devairi nezaretten usulen yazılan tezkireleri beğenmeyip tashihe kalkışıyor ve ibaresini tashih edeyim derken manasını tağyir eyliyor diye şikâyet ederlerdi.

Münif paşanın âsarı kalemiyesi, öyle coşkun ve taşkın nehirlerle değil, hafif hafif akan sığ ve berrak çaylara teşbih edilebilir; vaznıtr, sade ve selistir, zevk ile okunur.

O vakit herkes, mustalâh ve muğlak ibareler ve müselsel cümleler ile aynı mevzuların tekrarından ibaret bulunan tarzı kadimdeki âsardan usanmış olduğundan, yeni yeni mevzulara dair sehlülfefhim ibarat ile yazılmış eserlerden zevk alırlardı. Fakat bilâhara mekteplerden lisanı ecnebiye ve fûnunu cedideye âşına kimseler yetişipte, daha ziyade vukuf ile üslubu cedît üzere edebî ve fennî âsar vücude getirmeye başlayınca ve Münif paşa da tekaddümü zaman ile cevdeti fikrini muhafaza edemeyince, âlemi edebiyatta eski mevkiiini tutmamıştır, meşâğili resmiyesi de buna hail olmuştur.

Müşarünileyhın bir haylı eşa'rı da vardır. İçlerinde güzel parçalar mevcuttur. Ezcümle Namık Kemal bey zade Ali Ekrem heyin mektep kaside sine nazire olarak söylemiş olduğu terkibi bent âsarı manzumesinin en bedî' mümunesi olup :

"Mektep ki feyiz bahşider ebnayı ümmetin,,
 "Mektep ki haclegâhıdır ebkârı fikretin,,
 "Mektep ki mehti rifatidir her cemaatin,,
 "Mektep ki kasrı şevketidir mülkü milletin,,
 "Mektep ki rahlegâhıdır âyatı nusretin,,
 "Mektep ki en mühimmidir esbabı servetin,,
 "Mektep ki saye saldığı yerdır hakikatin,,
 "Mektep ki cılvegâhıdır esrarı hilkatin,,
 "Sermayei seadetidir dinü devletin,,
 "Bu müddeâ müsellemdir şer'ü hikmetin,,

bendile iptida eder. Tamamı salıfüzziqr " Osmanlı müellifleri ,, nde münderiştir.

Recai zade Ekrem Bey merhum da, buna karşı tehzil suretinde zirdeki müstezadı söylemiştir :

"Bir şairi kim oğlumuzun oğlu yerinde,
 âlem nazarında!,,
 "Tanzir olamaz şanınıza doğrusu ahra,
 taklit hususua!,,
 "Bu cür'eti tıflanenize derler ahibba,
 şeyhün yetesabla!,,

"Rahati cismü cansın ey hab, lacerem firkatin azabı sair; sana muammasın denilse seza, çünkü eylersin onu sen tamir,, beyitlerle başlayan hapnamesi de zikre şayan âsardandır.

Antakyalı Münifin "Devlet,, redifli kasidesi meşhuresini tanziren Sultan Hamit hakkında söyleyip muahharen takdiminden sarfınazar etmiş olduğu kasideden dahi sitayişle bahs ederler.

Münif paşa sefaretle Tahranda bulunduğu esnada Sultan Abdülhamidin cülusu vuku bulması üzerine, atideki kıt'ai tebrikiyeyi irsal eylemiş ise de, sui tefsire uğrayabilmek mülahazasıyle Babîâlice arzına cesa-ret edilememiştir :

"Halkın muradı hazreti Sultan Murat idi,,

"Hakkın muradı hazreti Abdülhamit imiş,,

"Her kârda mülkû millet için hayrî mahz olan,,

Elbette mayûrad değil mayûrid imiş,,

Paşayı müşarünileyh, Nafia nazırı köse Raif paşa hakkında da hezil vadisinde kıt'ai atiyeyi inşat eylemiştir:

"Üç tuğlu vezir olurdu evvel,,

"Üç tüylüsü oldu şimdi peyda,,

"Bir tuğ ile bir tüyü kıyas et,,

"Devlet ne idi ne oldu halâ,,

Hayatı tedrisiyesine gelince, müşarünileyh Mektebi hukukta methali ilmi hukuk, hikmeti hukuk, edebiyat, belâgat, ilmi ruh ve ilmi servet namlarile altı ders deruhte etmiş idi.

Maarif nezareti gibi mühim bir mevkii işgal eylediği esnada bittabi yeniden yeniye tetkikat ve tettebbüata zamanı müsait olmadığından, Fransızca âsardan evvelce tercüme ve telhis etmiş olduğu mebahisi her sene yeni gelen talebeye aynen tekrar ederdi. Bu sebeple zaten muğlak ve izah ve tenvire muhtaç olan ilmi ruh ve hikmeti hukuk derslerinden istifade edilemezdi. Esasen telakati lisaniyesi olmamasından ve hafifüssavt bulunmasından dolayı takrir suretile değil, imla suretile tedris etmesi de derslerini zevk ile takibe mani olurdu. Mamafi hukuk tahsiline yeni başlayan talebeye aksamı hukukun tafsilatına şürudan evvel hey'eti umumiyesi hakkında bir ilmi icmalî vermekte olan ve haddi zatinde diğerleri gibi tefekkürü müşkül olmayan, "methali hukuk,,undan istifade edilirdi.

Edebiyat dersinde Fransız kavaidi edebiyesinde iktibas tarikini ihtiyar etmekle beraber kavaidi garbiye ve arabiyeyi mezc ve edebiyatı garbiyeden iktibas ettiği kavait için —mevzuun lehinin gayride olarak—

edebiyatı şarkiyeye mahsus tabirâtı istimal eylemesi, talebenin terdidi fikrini mucip olurdu. İrat eylediği misalleri de hüsnü intihap etmeyip ezcümle inşayı ülya tesmiye ettiği üslubu âliye Nergisi'nin kelp hikâyesini misal göstermesi o zamanda bile garip görünmekten hali kalmazdı.

Belâgat ve ilmi servet derslerini mafevkimizde bulunan sınıfta tedris etmekte olduğundan ve biz o sınıfa geçince müşarünileyhin maarif nezaretinden infisalinden bilistifade derslerini kâmilten ilga ettiklerinden bu iki dersin sureti tedrisi hakkında bittabi beyanı mütalea edemem. Zaten daha ziyade tafsilat itasına bahsimizin tahammülü yoktur. "İşte bu kadardır ol hikâyet, bakisi güzafı binihayet,,.

Münif paşa iadei meşrutiyetten iki sene sonraya kadar muammer oldu. Hattâ ilamı meşrutiyeti müteakıp birgün hasta hasta Babîâliye gelerek o zaman makamı sedarette bulunan Sait paşaya tebriki meşrutiyet etmiş idi. 1328 senei hicriyesinde irtihali vuku buldu. 1246 senesinde [1] tevellüt etmesine nazaran, hini irtihaliinde yetmiş sekiz yaşında idi. Hali hayatında bir hayli kütübü şarkiyeye ve garbiye de cem eylemişti.

Müşarünileyhe ait olarak bazı hoş fıkralar menkul olduğu gibi, kendisi dahi daima o yolda fıkaret nakl ettiğinden, bunlardan bazılarını da hikâye ile hatmi makal edelim :

Münif paşanın başlıca merakından biri de, kelimatın asıllarını ve istikaklarını tetkik idi. Esnayı müsahabette alelekser bundan bahs ederdi. Birgün meşhur hoca Hayret efendiye "Hayret efendi ! martaval kelimesinin aslını buldum ; mârı taviî imiş,, der. Hoca Hayret de "aman efendim ! bu da martavalın bir nev'i diğeri oldu,, diye mukabele eder.

Münif paşaya nisbeti mahsusası olan, ve ilmi ve edebî her balıse karışmayı seven, Mahruki zade Cafer bey merhumun birgün yine o yolda bahse karışması üzerine paşa, ağasını çağırıp, meşhur olan darbı mesele imaeen [2] "bez getirin, bez getirin,, diye hitap eyler.

Müşarünileyhten mesmuum olan fıkaraattan olmak üzere, şairliğe yeltenen biri bir şiir söyleyerek, şuarayı marufeden bir zata taktim ile, mütaleasını sorar. O da bir kelimeye işaretle, bu kelimenin manası yok der. Şair taslağı, ben o kelimeyi vezin icbarile istimal ettim deyince, şair de "pek eyi amma, sizi şiir söylemeğe kim icbar etti idi,, der.

Maarifte encümeni teftiş ve muayene âzasından Selavi efendi isminde biri vardı. Münif paşaya gelir gider, daima zıkı maişetten balıs

[1] *Fakat mahtumu müteveffa Celâl beyin ifadesine nazaran tarihi velâdeti 1240 imiş. Bu rivayet zahiri haline ve akranının sinnine nazaran daha muvafıkı hakikat görünü.*

[2] *Darbı mesel şudur : s.dı Cafer bez getir.*

etmiş. Birgün yine gelip oturduğu hanenin gayet zık olduğundan şikâyet etmiş. Paşa da, siz daima zık maişetten şikâyet edersiniz, bugün de zık meskenden şikâyet eyliyorsunuz; bari bir de zıkı sadır hasıl olsa da, tamam olsa! demiş, olduğunu kendisi nakl etti.

Müşarünileyhin rüfkasından ve o zamanın maruf üdebasından Etem Pertev paşa, hikmeti tabiiyeye merak ederek, fenni mezkûra dair âsar tettebbu ve tecarip icra eylermiş. Paşanın Mehmet ağa isminde Erzurumlu ihtiyar bir lalası olup, o da, bu şeytan icadı şeylerle beyhude ne uğraşıyorsun? diye kendisine daima itiraz edermiş. Paşa, Mehmet ağa! bunlar beyhude olur mu? İnsan suyun nasıl aktığını, ateşin nasıl yaktığını öğrenmek istemez mi? deyince, Mehmet ağa “bunda öğrenecek ne var kim? su ahar, ateş yahar,, diye mukabele eylediğini de nakl etmiştir.

İran ahvaline dair olan fıkrai atıye dahi kendisinden mesmuun olmuştur:

İranda bir adamın, diğer birinde beşbin kuruş alacağı varmış. Mahkemeye müracaatla paranın tahsiline hüküm ettirmiş. Fakat mahkeme harcı demiş almışlar, kâtihiye demiş almışlar, kaydiye demiş almışlar, mahkmeden çıkınca kadar kendisini sıfırlıyed bırakmışlar. Kapıdan çıkarken kapıcı da, davana hüküm ettirmişsin, bize bahış yok mu? demiş. Adamcağız hüküm ettirdiği şeyi kâmilten elinden aldıklarını söyleyince, herif yakasından yakalayıp “ya biz burada pir aşkına mı çalışacağız?,, diyerek o da sırtındaki abayı çekip almış.

Z E Y İ L 1

Sultan Abdülhamit tarafından Münif paşaya gönderilmiş olduğu anlaşılan tevbihnamedir :

İşbu bin üçyüz on iki senesi şevvalinin yirmi yedinci gecesı vuku bulan mülâkatımızda ermenilerin mefasidile Avrupada vuku bulan kılı kallerden bahs olunduğu sırada tarafımızdan ortaya bir kelime atmak gibi söylenmiş olan bir sözün bir maksadı siyasi ve şahsiyi mutazammın olduğu anlaşılmışla ne denilmek istenildiği sual ve bu sözün izah olunması beyan edildikte başka vakit izah edileceği cevabı verilmiştir. Bu söze cevap itasına hacet yoksa da her muktazayı nezaket yalnız mezkûr sözün zahirine göre cevap itasını münasip gördüm. Ve bu gibi sözlerin tekevvünü hem devlete ve hem bana muzır olduğundan bu sözün hodbahot haksız bir tecavüz olduğunu ve yirmi yıllık emeğimizi heba ederek keenlemeyekün bırakmaktan başka bir şey demek olmadığını isbat edeceğim. İfadenizi ağzınızdan çıktığı ve kulağımın işittiği gibi ay-

nile beyan ediyorum : “Bir hasta için ya kendisi veyahut bir diğeri tarafından celb olunan hekimlere hastaya mutlaka bir ilaç bulmaları tek-
lif olundukta mezkûr hekimlerin vereceği ilacı hastanın mutlaka kullan-
ması lâzım gelir. Rusya ve Almanya ve Avusturya devletleri terakki et-
tiler, bhusus Rusya devleti vaktile ehemmiyetsiz bir halde iken elyevm
Avrupa düveli muazzamasından maduttur. Biz geri kaldık. Tarakki ulum
ve funun ile ve mektepten çıkmış diplomalı efendilerin istihdamile hasıl
olur. Efendimiz verilen kararları kabul ve icra buyurmadılar. Bizde zi-
raat ve sanayi ve maarif geri kalmıştır. Mustafa paşa gibi bir adamın
maiyyetinde bulundum ; ana bir şey anlatmak kabil olmadı., [1] denil-
mesi üzerine bu bapta tafsilat verilmesini beyan eylediğimde başka gece
diye cevap verdiniz. Bu söze karşı bir iki sual dermeyan etmek lâzım
geldi. Kendileri hangi mektepten diplomayı haizdirler ? Ve mekâtibin
ekserisinde muallimlik vazifesini ifa etmiş ve etmekte olduklarından
kendi yedinizde diploma bulunmadığı halde bir mektepte tedrise ne su-
retle selahiyet ve iktidar kesp ettiniz ? O hekimler kimlerdir ki vere-
cekleri deva bastaya şifa versin ? Buyurduğunuz hekimlerin selefimize
yutturdıkları hapların seyyiesi el’an çekilmektedir. Kapitülasyonlardan
bahs olunduğu sırada kapitülasyonların dahi bu hekimler tarafından def
olunacağı cevabı verilmiştir. Maarife çok para sarf olunduğunu beyan
etmekliğim üzerine bizde Darülfünun bulunmadığını ve maarife derecei
kâfiyede para sarf olunmadığını ifade ettiniz. Velhasıl makamı salta-
nat hedef ittihaz olunup hekimlerin verecekleri devaların kabul o-
lunmadığı ve istibdat edildiği ifade olunmak istenilmiş ve yirmi
yıllık emeğimiz heba edilmiştir ki bu söz hakikati halin hilâfında ve
gareze müstenit bir tecayüzdür. Sanayi ve ticaret bahsine gelince bun-
ların terakkısı için evvelemirde ticaret muahedelerini bilcümle devlet-
lerle devlete gayet nafi ve ecnebi malinden alınmakta olan yüzde sekiz
nisbetinde gümrüğü devletin istediği gibi alması hakkını istihsal edecek
surette akt etmek lâzımgelir. Mesela Dersaadette bir cam fabrikası tesis
olunup yetmiş santim tul ve elli santim arzında bir cam iki kuruşa sa-
tılsa herkes camı oradan mübayaa ederler. Fakat Avusturya bu fabrikayı
batırmak için bir sene zararına devam ederek camı mesela kırk paraya
satar. Burada açılan fabrika kapanır. Yüzde sekiz gümrük var iken böy-
le şeylerin husulü gayri kabil olmağla işte sanayi ve ticaretin terakki-
sine mani olan esbap buna mümasil şeylerden ibarettir. Ziraat bahsine
gelince bundan yirmi beş otuz sene evvel şosa yolları yok gibi idi ve
şimendöfer hattı yok idi. Zürra yalnız kendilerini idare edecek ve bir
köyden diğer köye satabilecek kadar ziraat ederlerdi. Muahharen yol-

[1] Bunda bir yanlışlık vardır. Münif paşa, üçüncü defaki maarif nezaretinde
Mustafa paşaya halef olmuş ise de, hiçbir vakit onun maiyyetinde bulunmamıştır.

lar ve şimendöfer hatları yapıldıkça daha ziyade ziraata başladılar. Filhakika Avrupadaki gibi makineler ile ziraat etmiyorlar ise de bu husus vakte muhtaç olduğundan sade surette ziraat etmektedirler. Amerika Avrupaya rekabet ettiği gibi biz dahi zararını her sene daha ziyade his etmekteyiz. Bu rekabetten dolayı Fransa ve Almanya ve belki Rusya bile dahilen kullanmak ve harice satmak için ahaliyi sanayia sevk ettiler. Biz de ahaliyi sanayia sevk edelim denirse bunun semeresi pek cüz'î olur ve erbabı sanayiın küçük küçük dükkânlarda kutlâyemut ile geçinebilecekleri kadar bir semere hasıl olabilir. Gümrük muahedelerinden naşı büyük büyük fabrikalar açmak mümkün olamaz. Kapitülâsyonlara gelince bir iki devlet Devleti aliyyenin hayırhahı olup ta yüzde biri tervic ettirilse bile diğerleri tervic etmezler çünkü Avrupada ittifak ve ittihad yoktur. Devletler iki takımdır ve daima böyle kalacaklardır. Maarife gelince mektepten neşet eden efendilerin bazıı Avrupa Darülfünunlarına gönderilip bunun için masarif ihtiyar olunmakta idüğünden buraya muktedir muallimler celp il faidenin tamimi iltizam buyurulmuş ise de bunun takip olunamadığı maatteessüf görülmüştür. Bir de "Şark halkı birbirini vurarak yekdiğerin malların gasbü garet etmekle yaşamaktadırlar., diye ifade ettiniz. Vakıa devlet memurlarından ve askerlerden hali yerlerde kendi kendilerine kalmış olan urban ve aşair içinde böyle haller vuku bulduğu işitilmektedir. Fakat bir devlet memurunun alelum mermalikte âşayış yoktur manasını mutazammın olan böyle bir sözü sahibi insaf ve aklı selimin söyleyeceği söz değildir. Cenabıhak kabrini nur etsin! Amcanız cennetmekân Sultan Abdülaziz han hazretleri kâffeı umuru devleti yekdiğerini müteakıp Âli ve Fuat ve Mahmut ve Hüseyin Avni ve Mithat paşalar gibi (Mahmut paşa bir dereceye kadar müstesna olmak üzere) İstanbulda en ziyade kemal ve malûmatla şöhretyab olmuş zevatı muhteremenin ellerine bırakıp anlar her ne dediler ise kabul etmiş ve bunlar memleketi imar edeceğiz diye bir çok istikrazlar akt etmişler ve bu istikrazların hini aktinde yüzde şu kadar keselerine atmışlar iki milyona yakın tüfenk mübayaa olunurken her devlette bir mübayaa vuku bulduğu taktirde serikârda bulunanların yüzde bir miktar temettuu meşrudur diye cennetmekân Sultan Abdülaziz han hazretlerinden mü sade bile alarak yüzde bire mezuniyet istihsal eyledikleri halde yüzde yarım da fazla almışlar ve en nihayet işte bu hekimler verdikleri yaldızlı hapların neticesi olarak, amcanızı bayılmışlar ve ayıltalım diye de kolundan kan almışlar ve türlü türlü mehareti göstermişlerdir. Devlet kıymıdanamayacak derecede borca düşar olmuş ve varidatın kısmı âzamını borcuna bedel bir suretle bağlamış ki şehrin nezafet ve tahareti için bile bir küçük pul yapıştırarak bir varidat tahsiline teşebbüs olursa bermucibi muahedat düyunu umumiye anı tasarrufa kalkar. Bu hekimlerin aldıkları akçe familyalarında kalmış olsaydı

familyaları elyevm bir banka teşkil veyahut memlekette büyük bir imtiyaz alıp ahalinin bir kısmını orada kullanarak memlekette servet hasıl olurdu ve küçük esnafa muavenet ve küçük milli bankalar tesis olunabilirdi. Halbuki haydan gelen huya gider fehvasınca bunların irtikâp ettikleri akçeyi emaneten teslim ettikleri şarapçı Azaryan ve Lorandolar bu paraların hesabâtını yanlış göstererek zengin oldukları halde sahip-lerinin ekserisinin vefatında akraba ve teallukatları cenazelerini defn için para bulamadıklarından bahsile vuku bulan istid'a üzerine masarifi hazinei hassai şahanedan teşviye olunmuştur. Bu hal teccüsfe şayan mıdır değil midir? Bu ahvalın neticesi olarak Hüseyin Avni ve Mithat paşa burada Napolyon Bonapart gibi bir diktatör olmak maksadile ve Mithat paşa da hürriyetperver olmağa büyük ihtilâli file getirmekle beraber sulhu kuvvetli esaslarla muhafaza mümkün iken muharebe açtılar. Fransa kommönleri hezimetten istifade ile kommön idaresini teşkil ettikleri gibi bu adamlar da hezimetten istifadeye çalışarak hanedanı saltanatı Nisbetiye köşkünde katli am etmeği tasmin etmişler ve rejans usulünü fiile getirmek için Napolyonun yaptığı gibi aynı pilânla ve terakkiper-verlik namı müstearile hareket ederek devleti tehlukeye ilka ettiler. Rusya ve Almanya ve Avusturya ittifakı selasesi var iken İngiltere devleti dahi menafiini tahtı temine almak için bunlara bir ümit vermiş olduğundan iki müttefika malik bulunan Rusyaya karşı cüz'i fedakârlıkla sulhu muhafaza ederek devletin kuvvetini tezyit etmek lâzım gelirken maksatlarını fiile getirmek için devleti muharebeye sevk etmişlerdir ki muharebenin neticesi olarak Ruslar Ayastafanoza kadar gelmişlerdir. Sınıfı askeride bulunup ta terakkiperverlik fikrini iltizam edenlerin nasıl mevakii mühimmede bulunarak ne yaptıkları isimlerle malûmunuz olduğundan şerhine hacet görülmedi. Bunlar birçok esliha teslim ettikleri ve Rusyanın cüz'i kuvvetlerine karşı birçok kuvvetimizi feda ettikleri malûmdur.

Meselenin bidayetinden yani cülusumuzdan kendi infisallerine gelinciye kadar tahtı riyasetimizde mabeyni hümayunda ve babı seraske-ride akt olunan meclislerin cümlesinde hazır bulundunuz. Rusların Ayas-tafanozda bir kuvvete malik oldukları halde devlete birçok teklifata kalkıştıkları vakitte tahtı riyasetimizde in'ikat eden mecliste vüzera ve ulema iyalü evladımızı alıp adalara gidelim dediklerinde ve donanmanın terki ve Rusya askerinin istilâları tekliflerinde Cenabıhaktan mada kimsenin muavenetine mazhar olmayıp her türlü fedakârlığı göze aldırarak biizni hüda ruhaniyeti nebeviyenin yardımıyla devleti büyük bir akabeden kurtarmağa muvaffak olduğumuzu hiç bir sahibi vicdan ve in-saf inkâr etmez. Garezkâr olanlara "hasbünallah ve ni'melvekil,"den baş-

ka bir söz denilmez ve bu misillilerin kısıtı ilâhiye dıkar oldukları görölerek müteselli olmaktadır. Bosna ve Herseğın ne türlü tehlikeye uğrayarak yedi a'daya düştüğü malumdur ve akt olunan mecliste Eyip ve Saffet paşalar hazır oldukları halde "burada da devlet bir kan döksün,, diye Saffet paşanın efkârına temamiyle müvafık reyde bulunduğunuzu tahattur edersiniz. Bunun akibinde mecliste beyan ettiğiniz reyden dolayı memleket namına size bilvasıta beyanı memnuniyet ve teşekkür ettiğim halde ikinci mecliste evvelki rey ile tabantabana zıt reyde bulunduğunuzu maatteessüf müşahede ettim. Ülgüm meselesinde devletlerin donanmalarla nümayışler icra ederek devlete islâhat namı müstearile memleketin bir takım otonomilere veyahut tavaifi mülûke taksimini intac edecek teklifatta bulunmaları üzerine Almanya sefiri Kont Hacfelt vasıtasile doğrudan doğruya müteveffa İmperator birinci Vilhelme müracaat olunarak verilen karar üzerine yalnız Ülgünün terkile iktifa olunmağa muvaffakiyet hasıl oldu. Bu muvaffakiyet bazı devletlerin merafiine olderece dokundu ki hıddetlerini mucip olarak olvakıt süfera İspanya sefarethanesinde ictima ile bu bapta müzakerat icra ederlerken İspanya sefirinin[¹] zevcesi bulunan kontes bir kayığa binip sefarethanenin önünde gezerek süferanın muvaffakiyetsizliğine nümayış ediyorum dediğini kendisinden işittim. İstikrazat sebebiile Avrupaya medyun bulunmaklıgımızdan naşı düyun için Avrupanın teklifi üzerine bir komisyon enternasyonal aktine Babıâli muvafakat etmek üzere iken mabeyni hümayunda üç gün üç gece meclis akt olunup düyunu umumiye idaresinin teşkiline muvaffakiyet hasıl olmuştur ve Avrupanın dahi bir diyeceğı kalmamıştır. Bunların cümlesini hatıra getirmek bir tarih yazmakla hasıl olacağından tahattur olunanlar yani onda bir tanesi yazılmıştır. Cenabıhakkı şükür olunur ki Devleti aliyye bugün bir devlettir. Bu kadar mekâtip açılmış ve teminat akçesi devlete ve ahaliye bar olmaya cak surette epeyce şimendöfer yapılmıştır. Vaktile şeraiti muzirre ile yapılmış olan Rumeli hattından dolayı el'an müzakerat ile uğraşılmaktadır. Halbuki Ankara hattının şeraiti buna nisbet kabul etmeyecek surette devlete nafidir. Sinoptan[²] yapılması istenilen hatta müsade olunmaması dahi Anadolu hattı yapılmazdan evvel hattı mezkûr yapılacak olur ise Rusyaya hizmet edebileceğı mütaleasına ve mahaziri saireye mebnidir. Fakat Anadolu hattı yapıldıktan sonra oraya da bir şube inşası mukarrer-

[¹] *Almanga sefiri olacak ; çünkü düveli muâzzama süferasının müzakerei siyasiye için İspanya sefarethanesinde toplanmalarında bir mana olamaz.*

[²] *Samson olacak.*

dir. Üç buçuk milyon nüfusu tecavüz etmiyen Bulgarlar askere bir milyon sarf ettikleri ve Sırp ve Yunan dahi böyle olduğu halde biz çok asker besliyoruz. memleketi jandarma ile idare etmeli diye terakkiperver denilenler tarafından sözler söylenilmektedir. Böyle asker beslemek mülkün imarile hasıl olur mülkü imar ettikten sonra askeri çoğaltmalı diyorlar ki bu fikirde bulunanlar bir devletin himayesine girmegi göze al-dırmış, kendilerinde hissiyatı diniye ve milliyeye kalmamış olanlar ve menafii şahsiyesinden mada birşey düşünmeyenlerdir. Bir çiftliğe malik olan kimse korucu ve bekçi tedarik etmezden evvel ziraat ve imara sarfı mesai etmez; çünkü korucusu olmazsa ya yabani bir hayvan çiftliğe ikai hasar eder yahut bir başkası gelip orayı sahipsiz bir yer addile andan istifadeye kalkışır. Binaenaleyh evvela bir korucu lazımdır ki çiftlikte bulunan amele kemali âsayaşle çalışsınlar ve haric ile alış veriş edecek olurlarsa değerile mal alıp versinler. Fakat müdafaa edecek kuvvete malik olmazlar ise komşularile edecekleri alış verişlerde onların ağır ve muzir tekliflerini kabule mecbur olurlar çiftlik muntazam bir halde bulunmaz. Devletin hali dahi bunun gibidir; kuvvet olursa kapitülasyonlar tedricen ref olunur ve gümrük muahedeleri tadil edilir ve ecanibe verilmiş olan birçok muzir imtiyazat kuvvet sayesinde tahfif olunarak keenlemeyekün hükmünde kalır ve itibar o nisbette tezayüt ederek dahili işlerimize harici işler karışmaz ve tesviyei umur kolaylaşır. Halbuki elyevm sokakta bir müslüman bir ermeni ile kavga etse bir terceman çıkıyor işe karışıyor. Bunlar teb'ai devlettendir sizin karışmağa ne hakkınız var denildikte "el-hukmü limen galep," diye cevap veriliyor. Bunların matlup veçhile tesviye olunamamasının sebebi şudur ki en küçük bir muvaffakiyet birçok düşman kazanmakla ve müşkilât ile ve birçok kâğıt doldurmakla hasıl oluyor. Mabeyni hümayun ve Babıâli ayrı ayrı birer devlet imiş gibi hareket olunuyor. Kendi ifadenizde bunu teyit etmektedir. İfadenizin alt tarafını beyan edecek olursanız inşallah kizbini isbat edecek pek çok söz bulunabilir. Kalbim pek ziyade mükedder olmuştur. Devlete bu kadar yıl emek verdikten başka şahsınıza karşı da gösterdiğim muamele üzerine böyle gayetle hilâfı adalet ve hakikat ve bir takım makasida müs-tenit sözlerle mukabele olunmaklığımızdan naşi bu gece gözüme uyku girmemiştir.

Münif efendinin 1287 tarihinde sılai rahm için Ayıntapa gidip esnayı avdetinde üdebadan Ayıntaplı hasırcı zade Mehmet ağaya müstezat tarzında Mersinden yazmış olduğu mektuptur :

Gönül maili semti İstanbuldur. Amma ki terki vatan da melûldür. İki tarafa da incizabı derun berkemaldır. Bundan müteesir olmamak

muhaldir, Yarep ne müşkül haldir. "Üftadeğâhı men bemeyanı dü güherba,, tamam hasbihalimdir. Baisi iztirabı balimdir. Bunlardan hangisini feda etmek kabil olur. Aklü insaf buna nasıl kail olur. İkisinin de hakkı nimeti uruku âsabama saridir. Gûya ki mai caridir. İkisi de bir çok esbabı meylü ragbeti camî' dir. Enfesi mevakî'dir. Birisi dayei vücudü neş'etimdir. Birisi mayei feyzü rif'atimdir. Birisi arusi Arabistandır. Birisi mağbutu umum cihandır. Birisi menbai ilmü kemaldir. Birisi merkezi cahü celâldir. Ne birisi çoktanberi hizmetini terk ettiğim için beni âsitanı rahmü şefkatinden red eder ve ne de diğeri kendi ağışu terbiyesinde perverde olmadığım halde öz evlâdının madununda ad eder. Doğrusu ikisi de mahzı mürtüvvettir. Hali fütüvvettir. Bu keşakeşle yola revan iken girivei hüznü melâlde üstanü hizan iken gamle gaflet mürtefi' oldu. Zalamı hayret mündefi' oldu. Şehrahı hakikat göründü. Deriseadet göründü. Çerağı itkan yaktım. Gördüm ikisi bir vatan imiş. Sefabahşü canü ten imiş. Meğer bu hassa memaliki osmaniyeinin her cüz'ünde var imiş. Ehli basiretê aşikâr imiş. Elminnetü billâh hakikati hubbû vatan malûmum oldu. Artık gönül pusulası ne Ayıntabı ve ne de İstanbulu gösterir. Umumen memaliki şahaneneyi gösterir. Yarep beni bu hakikatten dur etme. Mebnayı dili sahbayı muhabbetle pür ettim. Kâsei serimi de anın hâkile lebriz et. İki cihanda beni aziz et. İlâhi vatani azizi azizi vatan sayesinde manur et, a'dasını makhur et. Rahı mühabbetimde tenim hâk olsun. Hâkile ceşmi ümmidim tabnâk olsun. Bu dualarla terzeban olarak, ümmidi icabetle şademan olarak sôbu maksuda inan-
tap oldum. Varestei kaydı İstanbul ve Ayıntap oldum.